
Helena Savić

Stavovi mađarsko-srpskih bilingvala prema srpskom jeziku

Ovo istraživanje predstavlja prilog proučavanju sociolingvističke situacije bilingvizma na teritoriji multietničke Vojvodine. Predmet istraživanja su mađarsko-srpski bilingvali ($N = 35$, ujednačeni po polnoj strukturi) učenici viših razreda osnovnih škola u Novom Sadu, koji su popunjavali upitnik sa 61 zadatkom na mađarskom jeziku koja su se odnosila na njihovo znanje i korišćenje mađarskog i srpskog jezika. Analiza pokazuje da tek polovina mađarsko-srpskih bilingvala srpski usvaja od rođenja, dok ga ostali uče tek u osnovnoj školi. Tek 6% ispitanika (dvoje) procenjuje da se u porodici podjednako koristi mađarskim i srpskim, dok 70% u porodičnom okruženju isključivo koristi mađarski. Dok u školskim uslovima (u nastavi i u razgovoru sa prijateljima) srpski jezik koristi 9% (troje) ispitanika, u drugim situacijama (u prodavnici, kod lekara i sl.) čak 85% ispitanika koristi srpski kao većinski jezik sredine u kojoj žive. Ispitanici samoprocenjuju da se osećaju prijatno dok razgovaraju na srpskom i spremni su da unaprede svoje znanje srpskog, iako im je važnije da koriste mađarski jezik. Pozitivan stav ispitanika (6.8 od 7) prema upotrebi srpskog jezika u širokom dijapazonu situacija preovlađuje na skalama procene, s tim da su najpozitivnije ocenjeni stavovi o korišćenju srpskog jezika izvan porodice, nezavisno od teme razgovora. Statističke analize pokazuju da usvajanje srpskog u ranijem uzrastu, kao i veća izloženost srpskom jeziku u porodici, koreliraju sa pozitivnijim stavovima o svakodnevnoj upotrebi srpskog jezika, unapređenju sopstvenog znanja srpskog, kao i o njegovoj upotrebi u školi, kući i izvan nje.

Helena Savić (2000),
Novi Sad, učenica 4.
razreda Karlovačke
gimnazije

Uvod

Ovo istraživanje predstavlja prilog proučavanju sociolingvističke situacije bilingvizma na teritoriji multietničke Vojvodine. U zajednicama rascepanim na više etničkih grupa i jezika, javlja se potreba za sporazumevanjem sa susedima, za sredstvom opšte komunikacije i višeg obrazovanja, te se govornici u ovim zajednicama počinju, aktivno ili pasivno,

MENTORSTVO:

MA Miloš Košprdić,
Filozofski fakultet, Novi
Sad

Isidora Dekić,
studentkinja Filozofskog
fakulteta Univerziteta u
Novom Sadu

služiti i drugim jezikom pored svog maternjeg jezika. Ovakva vrsta služenja jezikom može biti jednosmerna, kada jedan od jezika dominira, ili uzajamna, kada takve dominacije nema. Naporedna upotreba dva ili više jezika u jednoj društvenoj zajednici naziva se bilingvizam ili dvojezičnost.

Bilingvizam ili dvojezičnost se eksplicitno odnosi na dva različita jezika, a ne na dve varijante jednog jezika. Bugarski (2003) navodi da postoje dve vrste bilingvizma – društveni i individualni. Društveni bilingvizam predstavlja upotrebu dva ili više jezika u jednoj društvenoj zajednici, dok individualni bilingvizam predstavlja pojavu istovremenog usvajanja dva jezika od strane jedne osobe. Pripadnici nacionalnih manjina su predstavnici kolektivnog (društvenog) bilingvizma, ali je on iskazan i kao individualni bilingvizam, s obzirom na to da žive u društvenoj zajednici u kojoj se upotrebljava više jezika, i što usvajaju svoj maternji jezik i jezik društvene zajednice u kojoj žive.

Pripadnici nacionalnih manjina mogu upotrebljavati svoj jezik i pismo, privatno i javno. U celom svetu položaj manjinskih jezika je ugrožen, pa čak i u zemljama u kojima su mnogi zvanično ili poluzvanično priznati. U najboljem položaju su oni manjinski jezici koji su zvanično priznati, a iza njih dolaze oni koji imaju ograničena zvanična prava. Međutim, ta prava su često teritorijalno ograničena, iz čega proizilazi da je određeni deo zemlje dvojezičan, dok ostali nisu. Učenici koji nastavu slušaju na manjinskom jeziku (L1), nedeljno imaju svega dva časa srpskog jezika (L2).

Stavovi prema jeziku predstavljaju kompleksan skup mišljenja, osećanja i reakcija. Stavovi generalno u velikoj meri mogu da oblikuju identitet nekog pojedinca, ali i grupa. Oni mogu biti eksplicitni i implicitni. Eksplicitni stavovi predstavljaju one stavove koje svesno zastupamo i koje možemo direktno i lako da iskažemo, dok se implicitni stavovi formiraju spontano i duže se zadržavaju (Garret *et al.* 2003). Još jedno važno obeležje stavova prema jeziku jeste činjenica da su oni često zasnovani na stereotipima, neretko na predrasudama. Stavovi govornika nekog jezika ili jezičkog varijeteta prema drugim jezicima ili prema njihovom sopstvenom jeziku, mogu ukazati na to šta ljudi misle o govornicima datog jezika.

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, Mađari čine 13% ukupnog stanovništva Vojvodine. Od svih manjinskih jezika u Vojvodini, najzastupljeniji je mađarski jezik, na kojem se u ovoj pokrajini može i školovati do drugog stepena studija.

Nekoliko autora bavilo se sociolingvističkom situacijom ove zajednice. E. Kovač Rac i S. Halupka-Rešetar (2017) bavile su se stavovim mađarsko-srpskih bilingvala prema srpskom jeziku. Cilj ovog istraživanja bio je da se dobije sveobuhvatnija slika stavova prema srpskom jeziku, te da se doprinese unapređivanju nastave srpskog jezika u srednjim školama u Vojvodini. Rađeno je na uzorku koji su činili učenici 3. i 4. razreda srednjih škola na teritoriji Vojvodine. Rezultati tog istraživanja su pokazali da većina ispitanika početak učenja srpskog jezika vezuje za institucionalno okruženje i da se služe srpskim jezikom svaki dan. Pored toga, da ispitanici koji pohađaju gimnaziju u 14.41% slučajeva imaju ocenu odličan iz Srpskog jezika kao

nematernjeg jezika, dok 10.44% ispitanika koji pohađaju srednju stručnu školu imaju ocenu dobar iz ovog predmeta (Kovač Rac i Halupka-Rešetar 2017).

U ovom radu istražuju se stavovi prema srpskom jeziku kod učenika koji nastavu slušaju na mađarskom jeziku, a srpski jezik uče kao jezik društvene sredine. Pored toga, ispitivali smo demografske faktore koji bi mogli uticati na jačinu ovih stavova, a to su: pol, početak učenja srpskog jezika, maternji jezik roditelja, jezik na kome se roditelji obraćaju ispitaniku i korišćenje srpskog jezika unutar porodice.

Materijal i metode

Upitnik. Za potrebe ovog istraživanja sačinjen je upitnik na platformi Google Forms (Gugl upitnik), i distribuiran putem društvenih mreža. Na početku je ispitanicima rečeno da je upitnik anoniman i da će se rezultati koristiti u naučno-istraživačke svrhe. Upitnik se sastojao iz sedam delova i sva pitanja su bila obavezna, tako da ispitanik nije mogao da pređe na naredni deo upitnika dok ne završi sa popunjavanjem prethodnog dela. Pitanja nisu bila randomizirana.

Struktura upitnika. *Prvi deo* upitnika se sastojao iz dva pitanja koja su se odnosila na pol i starost ispitanika. U *drugom delu* upitnika ispitanici su samovrednovali u kojoj meri razumeju, čitaju, pišu i pričaju na srpskom i mađarskom jeziku. Svoje odgovore su davali na skali procene od 1 do 5 (1 – nedovoljno, 2 – zadovoljavajuće, 3 – dobro, 4 – vrlo dobro, 5 – odlično).

Pitanja u *trećem delu* upitnika su bila otvorenog tipa i odnosila su se na zaključne ocene iz predmeta Srpski jezik i Mađarski jezik koje su ispitanici imali prethodne školske godine, na maternji jezik njihovih roditelja, ali i na jezike koje koriste u određenim situacijama (u razgovoru sa prijateljima, roditeljima, kod lekara i sl.).

Četvrti deo upitnika činila su dva pitanja koja su se odnosila na period početka učenja mađarskog i srpskog jezika. Za ova pitanja ispitanici su imali više ponuđenih odgovora: od rođenja kod kuće; sa 2-3 godine, igrajući se sa drugom decom; u boravku/vrtiću; u predškolskoj ustanovi; sa oko 7 godina, u školi; u drugom uzrastu, i u drugoj situaciji. Trebali su da izaberu onaj odgovor koji je najbolje opisivao njihov slučaj.

Peti deo se sastojao iz niza pitanja koja su se odnosila na učestalost korišćenja srpskog i mađarskog jezika na nedeljnom nivou u određenim formalnim i neformalnim situacijama – koliko često ispitanik gleda televiziju, sluša radio ili čita knjigu na srpskom, odnosno mađarskom jeziku. Odgovori su davani u vidu procenata od 0% do 100% u intervalima od po 10%.

U *šestom delu* upitnika je zadatak ispitanika bio da na sedmostepenoj Likertovoj skali (1 – uopšte se ne slažem, 7 – u potpunosti se slažem) ocene 16 stavova o srpskom i mađarskom jeziku. Stavovi su se odnosili na to da li ispitanik smatra da treba da koristi srpski, tj. mađarski jezik u svakodnevnom neformalnim i formalnim situacijama (kod lekara, u prodavnici, u pošti, u razgovoru sa prijateljima i profesorima i sl.), da li treba da unapredi

svoje znanje srpskog jezika i da li se oseća prijatno dok razgovara na istom, ali i da li u škola treba da ima predmet Srpski jezik.

Poslednji, *sedmi deo* upitnika činile su tri tvrdnje i zadatak ispitanika je bio da na sedmostepenoj Likertovoj skali odrede koliko smatraju da su date tvrdnje adekvatne (1 – potpuno neadekvatno, 7 – potpuno adekvatno). Tvrdnje su se odnosile na to koliko ispitanik smatra da je adekvatno da vodi konverzacije o bilo kojoj temi na srpskom jeziku sa svojim prijateljima, ali i unutar i van porodice.

Uzorak. Uzorak je bio nameran i prigodan: upitnik je popunilo 35 ispitanika – učenika viših razreda iz četiri novosadske osnovne škole. Prosečna starost ispitanika iznosila je 13 godina ($M = 13.1$, $SD = 1.4$), a uzorak je bio ujednačen po polu (19 ženskih i 16 muških ispitanika). Svi ispitanici nastavu slušaju na mađarskom jeziku, dok nastavu srpskog jezika imaju dva puta nedeljno, i uče ga kao jezik društvene zajednice u kojoj žive.

Nacrt. Nacrt je bio faktorski. Za naše analize imali smo nezavisne kategoričke i zavisne numeričke varijable. Kao nezavisne kategoričke varijable korišćeni su pol, maternji jezik oba roditelja, jezik koji najviše koriste u određenim svakodnevnim situacijama i period usvajanja srpskog i mađarskog jezika. Zavisne numeričke varijable predstavljaju skorovi skala procene, samoprocena razumevanja jezika i ocene iz predmeta Srpski jezik i Mađarski jezik. Analize su urađene u softverskom paketu SPSS, pri čemu su korišćeni neparametarski testovi: Kruskal-Valisov test (Kruskal-Wallis H test), Vilkoksonov test (Wilcoxon signed rank test) i Man-Vitnijev test (Mann-Whitney U test).

Analiza

Individualni parametri

Početak učenja jezika. Svi ispitanici su počeli da uče mađarski jezik od rođenja, dok je 46% počelo da uči srpski jezik od rođenja. Ostali ispitanici su srpski jezik počeli da uče sa dve do tri godine (9%), u vrtiću (11%), u predškolskoj ustanovi (6%) i sa sedam godina, kada su krenuli u školu (29%).

Tabela 1. Samovrednovanje znanja jezika (%)

Ocena	Pričanje		Razumevanje		Pisanje		Čitanje	
	mađ	srp	mađ	srp	mađ	srp	mađ	srp
1	6	0	0	0	6	0	3	0
2	11	0	11	0	17	0	9	0
3	20	3	20	0	11	6	11	0
4	26	9	23	9	20	17	37	14
5	37	88	46	91	46	77	40	86

Samovrednovanje znanja jezika. Iz tabele 1 možemo videti da 63% ispitanika daje ocenu 4 (vrlo dobar) i 5 (odličan) za pričanje, 69% za razumevanje, 66% za pisanje i 77% za čitanje na srpskom jeziku. Što se tiče mađarskog jezika, više od 70% ispitanika je ocenilo svoje pričanje, razumevanje, pisanje i čitanje ocenom 5 (odličan).

Tabela 2. Ocene iz prethodne školske godine (%)

Ocena	Mađarski	Srpski
1	0	0
2	0	0
3	3	14
4	14	14
5	83	69

Ocene u školi iz jezika. Iz tabele 2 možemo da vidimo da jedan ispitanik (3%) ima ocenu 3 iz mađarskog jezika. Ono što takođe možemo videti jeste to da ni jedan ispitanik nema ocenu dovoljan (2) i nedovoljan (1) iz predmeta Mađarski jezik i Srpski jezik.

Tabela 3. Jezik roditelja (%)

	Maternji jezik		Jezik na kom se ispitanicima obraća		Jezik na kojem roditelji međusobno razgovaraju
	majke	oca	majka	otac	
Mađarski	83	77	80	77	66
Srpski	17	20	20	20	26
Oba	0	3	0	3	8

Jezici roditelja. Iz tabele 3 možemo videti da je najveći broj ispitanika napisao da su njihova oba roditelja govornici mađarskog jezika kao maternjeg jezika. Kod 17% ispitanika je majka govornik srpskog jezika kao maternjeg, dok je 20% ispitanika reklo da im je otac govornik srpskog jezika kao maternjeg. Pored toga, možemo videti da je u jednom slučaju (3%) otac bilingval, dok za majku to ni jednom nije bio slučaj u ovom uzorku. Pored toga, možemo videti da kod dve trećine ispitanika roditelji međusobno razgovaraju na mađarskom jeziku, kod jedne četvrtine na srpskom jeziku i kod 9% ispitanika na oba jezika.

Sfera upotrebe jezika. U tabeli 4 se može videti da se skoro dve trećine ispitanika kod kuće služi mađarskim jezikom, dok se u školi i sa prijateljima preko 80% njih takođe služi mađarskim jezikom. Najveći broj ispitanika u neformalnim i formalnim socijalnim situacijama koristi srpski jezik. Samo dvoje ispitanika (6%) se koristi obama jezicima kod kuće i sa prijateljima, a samo u jednom slučaju (3%) u školi i ostalim situacijama.

Tabela 4. Sfera upotrebe srpskog jezika (%)

	Kod kuće	U školi	Sa prijateljima	Neformalne situacije	Formalne situacije
Mađarski	71	91	83	14	11
Srpski	23	6	11	83	86
Oba	6	3	6	3	3

Stavovi

Za sve stavove najčešće birani odgovor je sedam (u potpunosti se slažem), osim za stavove koji se odnose na to da li ispitanik smatra da svi prijatelji treba da budu govornici mađarskog jezika (ocena jedan – uopšte se ne slažem) i da li smatra da treba da razgovara na srpskom jeziku sa vršnjacima koji su govornici i srpskog i mađarskog jezika (ocena 4 – nisam siguran/a). Svaki od stavova su pojedinačno i u grupama analizirani neparametarskim testovima na osnovu vrednosti njihovih medijana (Mdn) i interkvartilnih rangova (IQR).

Svakodnevna upotreba. Ovde su analizirane dve tvrdnje, koje se odnose na dnevno korišćenje mađarskog i srpskog jezika. Ova dva stava su pretežno pozitivno ocenjivana, s tim da ispitanici smatraju da im je važnije da dnevno koriste mađarski jezik (Mdn = 7, IQR = 0) u odnosu na srpski (Mdn = 6, IQR = 3).

Upotreba mađarskog i srpskog u konkretnim situacijama. U okviru ove grupe analizirano je 14 tvrdnji, to jest sedam parova tvrdnji. Pokazano je da u okviru ovih grupa ne postoji statistički značajna razlika. Naime, ispitanici imaju jednako pozitivan stav o korišćenju mađarskog u svakodnevnim neformalnim situacijama van porodice (Mdn = 7, IQR = 6) i o njegovom korišćenju u svakodnevnim formalnijim situacijama uglavnom van porodice (Mdn = 7, IQR = 5). Za ove stavove nije dobijena statistički značajna razlika.

Sličnu situaciju imamo i kod upotrebe srpskog jezika: ispitanici imaju jednako pozitivan stav o korišćenju srpskog jezika u svakodnevnim formalnijim situacijama (Mdn = 7, IQR = 3) i svakodnevnim neformalnim situacijama (Mdn = 7, IQR = 3). Uparili smo i upotrebu srpskog (Mdn = 7, IQR = 3) i mađarskog jezika (Mdn = 7, IQR = 6) u svakodnevnim neformalnim situacijama. Ispitanici imaju jednako pozitivan stav prema svakodnevnom korišćenju srpskog (Mdn = 7, IQR = 3) i mađarskog jezika (Mdn = 7, IQR = 5) u formalnijim situacijama.

Pored ovoga, imamo još tri para koja su se odnosila na korišćenje srpskog jezika unutar (Mdn = 6, IQR = 3) i van porodice (Mdn = 5, IQR = 3), i toga da li ljudi koji govore i srpski i mađarski jezik treba da vode bilo kakve konverzacije na srpskom jeziku (Mdn = 4, IQR = 3). Ni za jedan par nije dobijena statistički značajna razlika.

Stavovi prema emisijama zabavnog i edukativnog karaktera. Ovde su svrstana dva stava, prvi stav koji se odnosio na to da li govornici i

mađarskog i srpskog jezika treba da gledaju emisije zabavnog karaktera na srpskom jeziku, a drugi na emisije informativnog i edukativnog karaktera. Ispitanici imaju pozitivniji stav o gledanju emisija zabavnog karaktera na srpskom jeziku (Mdn = 5, IQR = 4), u odnosu na emisije informativnog i edukativnog karaktera (Mdn = 4, IQR = 4), ali ta razlika nije statistički značajna.

Stavovi prema srpskom jeziku. Ovde smo svrstali šest tvrdnji, to jest tri para. Prvi par tvrdnji se odnosio na to uolikoj meri ispitanik smatra da treba da zna srpski jezik i da li treba da ga ima kao predmet u školi. Ispitanici smatraju da treba da znaju srpski jezik (Mdn = 7, IQR = 1) i isto tako, da treba da ga imaju kao predmet (Mdn = 7, IQR = 1). Za ovaj par nije dobijena statistički značajna razlika.

Drugi par se ticao toga da li se ispitanik oseća prijatno kada razgovara na srpskom jeziku ili pokušava da izbegne komunikaciju na njemu. Ispitanici se osećaju prijatno kada razgovaraju na srpskom jeziku (Mdn = 5, IQR = 4), nego što žele da izbegnu komunikaciju na istom (Mdn = 5, IQR = 5). Za ovaj par nije dobijena statistički značajna razlika.

Za treći par stavova, analize pokazuju da ispitanici žele više da unaprede srpski jezik (Mdn = 7, IQR = 3), nego što pokušavaju da izbegnu komunikaciju na njemu (Mdn = 5, IQR = 5).

Sociolingvistički faktori

Pol ispitanika. Faktor pola se pokazao kao značajan faktor kod dva stava, tako da su njih ispitanici muškog pola pozitivnije ocenjivali u odnosu na ispitanike ženskog pola. Za stav koji se odnosio na to da li ispitanik smatra da i van nastave srpskog jezika treba da koristi srpski jezik u razgovoru sa svojim nastavnicima, Man-Vitnijevim testom je dobijena statistički značajna razlika ($U = 80.5$, $p = 0.02$), tako da ispitanici muškog pola (Mdn = 7, IQR = 3) pozitivnije ocenjuju dati stav u odnosu na ispitanike ženskog pola (Mdn = 4, IQR = 4). Kod stava koji se ticao mišljenja o razgovoru na srpskom jeziku unutar porodice, dobijena je statistički značajna razlika ($U = 92.5$, $p = 0.04$). Ispitanici muškog pola (Mdn = 7, IQR = 3) su imali pozitivniji stav od ispitanika ženskog pola (Mdn = 4, IQR = 4).

Maternji jezik oba roditelja. Faktor maternji jezika roditelja imao je četiri nivoa – mađarski kao maternji jezik oba roditelja, srpski kao maternji jezik majke, srpski kao maternji jezik oca, i roditelji bilingvali. Rađen je Kruskal-Valisov test i faktor maternjeg jezika roditelja pokazao se kao značajan za 10 tvrdnji za koje je deskriptivna statistika data u tabeli 5. Iz tabele se može videti da date stavove pretežno najpozitivnije ocenjuju ispitanici kojima su i otac i majka govornici srpskog jezika kao maternjeg.

Naknadni testovi su pokazali da postoji statistički značajna razlika između nivoa – mađarski jezik kao maternji jezik oba roditelja i srpski jezik kao maternji jezik oca. Dobijena je statistički značajna razlika za stavove o razgovoru na srpskom jeziku unutar porodice ($p = 0.02$), van porodice ($p = 0.01$) i sa vršnjacima koji su govornici i srpskog i mađarskog jezika ($p = 0.001$). Pored toga, za dnevno korišćenje srpskog jezika ($p = 0.03$) i

Tabela 5. Pokazatelj faktora *maternji jezik roditelja*

Stav	H	p	MM		Sm		So	
			m	iqr	m	iqr	m	iqr
Važno mi je da svakog dana koristim srpski jezik.	8.13	0.009	5	3	7	2	7	1
Pokušavam da izbegnem komunikaciju na srpskom jeziku.	10.19	0.017	4	5	7	1	1	6
Želim da unapredim svoje znanje srpskog jezika.	8.16	0.043	6	4	7	1	7	0
Smatram da i van nastave srpskog jezika treba da koristim srpski jezik u komunikaciji sa drugim nastavnicima.	14.63	0.002	4	4	7	2	7	1
Smatram da treba da koristim srpski jezik u svakodnevnim formalnijim situacijama, uglavnom van porodice.	8.13	0.043	4.5	4	7	2	7	0
Smatram da govornici koji govore i srpski i mađarski jezik treba da gledaju emisije informativnog i edukativnog karaktera na srpskom jeziku.	9.12	0.028	4	3	7	3	7	4
Smatram da svi moji prijatelji treba da budu govornici mađarskog jezika.	8.35	0.039	5	4	1	3	1	3
Razgovor na srpskom jeziku sa vršnjacima koji su govornici i srpskog i mađarskog jezika smatram: *	16.01	0.001	4	3	4	3	7	0
Razgovor na srpskom jeziku o bilo kojoj temi unutar porodice smatram: *	12.85	0.005	4	2	7	2	7	0
Razgovor na srpskom jeziku o bilo kojoj temi van porodice smatram: *	14.12	0.003	4	0	7	2	7	2

MM – oboma roditelja maternji jezik mađarski, Sm – majci maternji srpski, So – ocu maternji srpski
m – medijana, iqr – interkvartilni raspon, H – KW test statistik, p – nivo značajnosti
* odgovor na skali Likertovog tipa: 1 – uopšte se ne slažem, 7 – u potpunosti se slažem

razgovora na srpskom jeziku van nastave sa nastavnicima ($p = 0.02$). Date stavove su pozitivnije ocenjivali ispitanici čiji je otac govornik srpskog kao maternjeg jezika.

Statistički značajna razlika postoji i između nivoa – mađarski jezik kao maternji jezik oba roditelja i srpski jezik kao maternji jezik majke. Značajna razlika dobijena je za stav o razgovoru na srpskom jeziku sa nastavnicima van nastave ($p = 0.05$) i izbegavanja razgovora na srpskom jeziku ($p = 0.03$). Ispitanici čija je majka govornik srpskog kao maternjeg jezika su pozitivnije ocenjivali stavove.

Tabela 6. Pokazatelj faktora *jezik obraćanja majke*

Stav	H	p	Srpski		Mađarski	
			m	iqr	m	iqr
Smatram da treba da govorim srpski jezik.	5.24	0.022	7	0	6.5	3
Važno mi je da svakog dana koristim srpski jezik.	4.68	0.031	7	1	5	4
Pokušavam da izbegnem komunikaciju na srpskom jeziku.	3.95	0.047	1	0	4	5
Važno mi je da mađarski jezik mogu da koristim u svakodnevnom neformalnim situacijama. uglavnom van porodice.	4.04	0.044	1	6	7	3
Važno mi je da mađarski jezik mogu da koristim u svakodnevnom formalnijim situacijama. uglavnom van porodice.	4.97	0.026	1	6	7	2

m – medijana, iqr – interkvartilni raspon, H – KW test statistik, p – nivo značajnosti

Tabela 7. Pokazatelj faktora *jezik obraćanja oca*

Stav	H	p	Srpski		Mađarski		Oba	
			m	iqr	m	iqr	m	iqr
Smatram da i van nastave srpskog jezika treba da koristim srpski jezik u komunikaciji sa ostalim nastavnicima.	7.55	0.023	7	1	4	4	7	0
Razgovor na srpskom jeziku sa vršnjacima koji su govornici i srpskog i mađarskog jezika smatram: *	14.17	0.001	2	0	4	7	7	0
Razgovor na srpskom jeziku o bilo kojoj temi unutar porodice smatram: *	7.79	0.02	7	0	4	4	7	0
Razgovor na srpskom jeziku o bilo kojoj temi unutar porodice smatram: *	8.67	0.013	7	1	4	4	7	0
Važno mi je da svakog dana koristim srpski jezik.	7.54	0.023	7	1	5	3	7	0

m – medijana, iqr – interkvartilni raspon, H – KW test statistik, p – nivo značajnosti
* odgovor na skali Likertovog tipa: 1 – uopšte se neslažem, 7 – u potpunosti se slažem

Tabela 8. Pokazatelj faktora *jezik na kom roditelji međusobno razgovaraju*

Stav	H	p	Mađarski		Srpski		Oba	
			m	iqr	m	iqr	m	iqr
Smatram da u školi treba da učim srpski jezik kao predmet.	6.33	0.042	7	2	7	0	7	0
Važno mi je da svakog dana koristim srpski jezik.	9.1	0.011	5	3	7	1	6	0
Smatram da i van nastave srpskog jezika treba da koristim srpski jezik u komunikaciji sa drugim profesorima.	7.62	0.022	4	4	7	1	4	0
Važno mi je da mađarski jezik mogu da koristim u svakodnevnim neformalnim situacijama, uglavnom van porodice.	7.51	0.023	7	2	1	5	7	0
Važno mi je da mađarski jezik mogu da koristim u svakodnevnim formalnijim situacijama, uglavnom van porodice.	9.21	0.01	7	2	1	5	7	0
Smatram da treba da koristim srpski jezik u svakodnevnim neformalnim situacijama, uglavnom van porodice.	9.79	0.007	5	3	7	0	7	0
Smatram da treba da koristim srpski jezik u svakodnevnim formalnijim situacijama, uglavnom van porodice.	11.06	0.004	5	3	7	0	7	0
Razgovor na srpskom jeziku sa vršnjacima koji su govornici i srpskog i mađarskog jezika smatram: *	8.2	0.017	4	4	7	3	6	0
Razgovor na srpskom jeziku o bilo kojoj temi unutar porodice smatram: *	8.82	0.012	4	4	7	0	6	0
Razgovor na srpskom jeziku o bilo kojoj temi van porodice smatram: *	9.67	0.006	4	4	7	0	6	0

m – medijana, iqr – interkvartilni raspon, H – KW test statistik, p – nivo značajnosti
 * odgovor na skali Likertovog tipa: 1 – uopšte se ne slažem, 7 – u potpunosti se slažem

Jezik na kom se ispitanicima obraćaju majka i otac. Utvrđeno je da je faktor jezika na kom se obraćaju majka i otac značajan za osam tvrdnji. Rezultati Kruskal-Valisovog testa su prikazani u dve tabele, gde prva tabela (tabela 6) predstavlja faktor jezika na kom se obraća majka, dok druga (tabela 7) predstavlja faktor na kom se obraća otac.

Jezik na kom se obraća majka ima dva nivoa – srpski jezik i mađarski jezik. Ni jedan od ispitanika nije naveo da im se majka obraća i na srpskom i na mađarskom jeziku. Iz tabele 6 možemo da vidimo da pretežno pozitivnije stavove prema korišćenju srpskog jezika u određenim situacijama, imaju ispitanici sa kojima majka najčešće razgovara na mađarskom jeziku u odnosu na ispitanike kojima se majka obraća na srpskom jeziku.

Faktor jezika na kom se obraća otac ima tri nivoa – mađarski jezik, srpski jezik, oba jezika. Iz tabele 6 možemo videti da pozitivnije stavove imaju ispitanici kojima se obraća i na srpskom i na mađarskom jeziku.

Naknadnim testovima dobijeno je da postoji statistički značajna razlika između nivoa mađarski jezik i srpski jezik. Statistički značajna razlika dobijena je za stavove koji se odnose na korišćenje srpskog jezika u razgovoru sa nastavnicima ($p = 0.04$), u razgovoru o bilo kojoj temi unutar porodice ($p = 0.02$) i van nje ($p = 0.04$) i u razgovoru sa svojim vršnjacima ($p = 0.001$). Ispitanici kojima se otac najčešće obraća na srpskom jeziku su pozitivnije ocenjivali date stavove.

Jezik na kojem roditelji međusobno razgovaraju. Faktor jezika na kojem roditelji međusobno razgovaraju se pokazao kao značajan faktor za deset stavova. Pretežno najpozitivnije stavove imaju ispitanici čiji roditelji međusobno razgovaraju na srpskom ili na mađarskom i srpskom jeziku.

Faktor jezika na kom roditelji međusobno razgovaraju ima tri nivoa – mađarski jezik, srpski jezik, oba jezika. Naknadnim testom dobijena je statistički značajna razlika između nivoa mađarski jezik i srpski jezik za stavove koji se odnose na to da li ispitanik smatra da treba da uči srpski jezik u školi ($p = 0.04$), da li treba da ga koristi u neformalnim situacijama ($p = 0.01$), u formalnim situacijama ($p = 0.01$), unutar porodice ($p = 0.01$), van nje ($p = 0.01$), u razgovoru sa svojim vršnjacima ($p = 0.03$), sa svojim nastavnicima ($p = 0.02$), koliko smatra da je važno da ga koristi svakodnevno ($p = 0.02$), koliko mu je važno da koristi mađarski jezik u neformalnim situacijama ($p = 0.03$) i u formalnim situacijama ($p = 0.01$). Ispitanici čiji roditelji međusobno razgovaraju na srpskom jeziku su ocenjivali pozitivnije navedene stavove.

Početak učenja srpskog. Iz tabele 9 možemo videti da najpozitivnije stavove prema srpskom jeziku imaju oni ispitanici koji su ovaj jezik počeli da uče od rođenja. S obzirom da i ovde postoji više nivoa, takođe su rađena naknadna poređenja. Dobijena je statistički značajna razlika između ispitanika koji srpski jezik uče od rođenja i onih koji su ga počeli učiti sa 7 godina, odnosno kada su pošli u školu. Ispitanici koji su srpski jezik počeli da uče od rođenja, pozitivnije su ocenjivali ove stavove.

Tabela 9. Pokazatelj faktora *vreme početka učenja srpskog jezika*

Stav	H	p	od rođ.		2-3 god.		vrtić		predšk.		škola	
			m	iqr	m	iqr	m	iqr	m	iqr	m	iqr
Smatram da treba da znam da govorim srpski jezik.	16.7	0.002	7	0	6	1	–	–	5	0	3.5	5
Smatram da u školi treba da učim srpski jezik kao predmet.	11.6	0.021	7	0	7	1	7	0	6	0	5	6
Važno mi je da svakog dana koristim srpski jezik.	14.0	0.007	7	2	5	1	6.5	0	4	0	3.5	4
Pokušavam da izbegnem komunikacije na srpskom jeziku.	10.8	0.029	1	2	4	3	5.5	0	5.5	0	6	5
Želim da unapredim svoje znanje srpskog jezika.	11.0	0.026	7	2	7	0	6.5	0	5.5	0	3	5
Smatram da i van nastave srpskog jezika treba da koristim srpski jezik u komunikaciji sa drugim nastavnicima.	12.1	0.017	7	3	4.5	3	3.5	0	6	0	3.5	4
Smatram da treba da koristim srpski jezik u svakodnevnim neformalnim situacijama, uglavnom van porodice.	14.6	0.006	7	0	6	3	7	0	4.5	0	4	5
Smatram da treba da koristim srpski jezik u svakodnevnim formalnijim situacijama, uglavnom van porodice.	14.7	0.005	7	0	4.5	2	7	0	4	0	4	5
Smatram da svi moji prijatelji treba da budu govornici mađarskog jezika.	10.6	0.032	2	3	4	5	2.5	0	6.5	0	6	5
Razgovor na srpskom jeziku sa vršnjacima koji su govornici i srpskog i mađarskog jezika smatram: *	19.7	0.001	7	2	4	0	5	0	6.5	0	6	5
Razgovor na srpskom jeziku o bilo kojoj temi unutar porodice smatram: *	20.9	0.001	7	1	5.5	3	4.5	0	4	0	3	2

m – medijana, iqr – interkvartilni raspon, H – KW test statistik, p – nivo značajnosti

* – odgovor na skali Likertovog tipa: 1 – uopšte se ne slažem, 7 – u potpunosti se slažem

Početak učenja: od rođ. – od rođenja, kod kuće, od roditelja, babe i dede; 2-3 g. – sa 2-3 godine, igrajući se na ulici sa decom; vrtić; predšk. – u predškolskoj ustanovi; škola – sa oko 7 godina, sa polaskom u školu.

Zaključak

Ovaj rad se bavi stavovima prema srpskom jeziku kod mađarsko-srpskih bilingvala koji pohađaju više razrede osnovne škole i koji nastavu slušaju na mađarskom jeziku. Cilj istraživanja bio je da se ispituju ti stavovi i demografski faktori koji bi mogli uticati na jačinu ovih stavova. U uzorku nije bilo ranih bilingvala, dok je mađarski jezik svima L1. Više od polovine ispitanika je reklo da su im oba roditelja govornici mađarskog jezika kao maternjeg. Pored toga, pokazuju da od rođenja svi ispitanici uče mađarski jezik, a srpski jezik skoro. Mađarskim jezikom se pretežno koriste u školi, kod kuće i sa prijateljima, dok srpskim u formalnim i određenim neformalnim situacijama van porodice.

Kada se posmatraju svi stavovi ispitanika prema srpskom jeziku, uočavamo da se oni u velikoj meri slažu da žele da unaprede svoje znanje srpskog jezika, i isto tako da treba da se koriste srpskim jezikom, kao i da ga uče u školi.

Statističke analize pokazuju da raniji period usvajanja srpskog jezika, te veća izloženost srpskom jeziku unutar porodice, prate pozitivniji stavovi prema svakodnevnoj upotrebi srpskog jezika, unapređenju znanja srpskog, kao i o njegovoj upotrebi u školi, kod kuće i izvan nje.

Ovo istraživanje je korak ka detaljnom opisu multietničke zajednice u AP Vojvodini i ono doprinosi boljem razumevanju današnje situacije na ovim prostorima. Rezultati ovog rada mogu poslužiti i kao smernica za dalja istraživanja u ovoj oblasti.

Literatura

- Bugarski R. 2003. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja/XX vek
- Garet P., Coupland N., Williams A. 2003. *Investigating language attitudes: social meanings of dialect, ethnicity and performance*. Cardiff: University of Wales Press
- Kovač Rac E. J., Halupka-Rešetar S. J. 2017. Stavovi prema srpskom jeziku među učenicima vojvodanskih srednjih škola na mađarskom nastavnom jeziku. *Nasleđe*, **14** (38): 141.

Helena Savić

Attitudes of Hungarian-Serbian Bilinguals towards Serbian Language

This research contributes to the study of the sociolinguistic situation of bilingualism on the territory of multiethnic Vojvodina. In this research, we examined Hungarian-Serbian bilinguals ($N = 35$, uniform in gender structure) from upper grades of elementary schools in Novi Sad, who completed a questionnaire with 61 task, written in Hungarian. The analysis shows that only half of the respondents learned Serbian from birth, while the rest learned it only in elementary school. Only 6% of the respondents estimate that Hungarian and Serbian are used equally in their family, while 71% said that they exclusively use Hungarian. While in the school environment (with teachers and friends), Serbian is used only by 9% of the respondents, while in other situations (in the store, at the doctor's office) as many as 86% of respondents use Serbian as the official language of the community in which they live. Respondents find themselves comfortable when speaking Serbian, even though it is more important for them to use Hungarian. The positive attitude of the respondents (6.8 out of 7) towards the use of the Serbian language in a wide range of situations prevails on 15 assessment scales, with the most positive attitudes towards situations related to the use of Serbian language outside the family and regardless of the topic of conversation. Statistical analyses show that learning Serbian at an earlier stage and higher exposure to Serbian in the family influences the emergence of more positive attitudes towards the daily use of Serbian, the improvement of one's knowledge of Serbian, as well as its use in school, at home and outside of it.

